

"בן לבין"

ליהיא גלמן

בשנים האחרונות קוראים מבקרים מרכזיים בנושא המגדר לטרנסקסואלים לכוון את מאמצייהם לקראת השמטת מושגי ה"גבר" וה"אישה" ולא לראות עצמם שייכים לאחד מן המגדרים (Broad 243). המחזאי רוני אלמוג, במודע או שלא במודע, נוקט בפעולה פוליטית דומה בעצם הבאת מחזהו **בן לבין** אל הבמה. המחזה, שמוצג בתיאטרון "צוותא" מאז שנת 2003 ופתח את אירועי יום הגאווה באותה שנה, עוסק בחיפוש אחר הגדרתו העצמית של הטרנסג'נדר. אלמוג מציב במרכז המחזה, הבנוי ממונולוגים ודיאלוגים קצרים, כאשר הקשר ביניהם אינו בעלילה אלא בנושא, את השפה, או המילה. הדמויות מתעסקות במילים, הן משחקות משחקי מילים ומנסות לערער על שיוכן המגדרי הן של המילים והן שלהן עצמן, כדמויות גבריות או נשיות. הדמויות במחזה מנסות לבנות לעצמן זהות אישית בתוך מגבלות השפה והחברה. במאמר אראה כיצד הדמויות במחזה אינן רואות עצמן כשייכות למגדר גברי או נשי אלא מנסות ליצור לעצמן מגדר שלישי, מגדר טרנסג'נדר שהוא מעבר לדיכוטומיה של זכר ונקבה. מכיוון שהשפה, כתופעה חברתית, היא המקום בה נבנית האישיות והסובייקטיבית (Johnson, 147), הקושי ביצירת מגדר שלישי, או חלל אחר שהוא מחוץ למגדרים, הוא בשפה עצמה, המגבילה את המינים לזכר או לנקבה. האדם מגדיר את עצמו, ומזהה את עצמו באמצעות המילה, כלומר, המילה מכוננת תרבות ומגדירה זהות. כיצד ניתן להגדיר זהות אישית כאשר אין מילה מתאימה? זוהי בעיית הטרנסג'נדר בעודו מנסה לכונן לעצמו זהות, יש גבר ויש אישה, אך מה נמצא ביניהם?

מרבית הביקורות על המחזה **בן לבין** עסקו בסיפורו האישי של אלמוג כטרנסג'נדר ובחשיבות הפוליטית – חברתית של העלאת המחזה ורק מקצתן עסקו בכותרת המיוחדת שניתנה ליצירה **בן לבין**. במאמר, אבחן את הטקסט אל מול הכותרת שניתנה ליצירה ואבדוק כיצד הכותרת **בן לבין** מייצגת את הבעייתיות שבחיפוש אחר הגדרה עצמית וזהות אישית וקוראת לקיומו של מגדר שלישי.

ברואד (Broad) קורא קריאה פוליטית חדשה בנוגע למגדר ומחלק את הטרנסג'נדרים לשניים, אלה המשמרים את המגדרים הזכריים והנקביים, ואלה הרואים בטרנסג'נדר מגדר בפני עצמו (Broad) 244. קטרינה רואן (Katrina Roen) מרחיבה את טענתו של ברואד במישור המיני ועושה אף היא חלוקה לשתי קבוצות (Roen, "Either/or" and "Both/Neither" 505). הקבוצה הראשונה "או – או" (either/or), או גבר או אישה. בקבוצה זו יהיו אלה השואפים להחליף את מינם לזכר או לנקבה ובכך

מגדירים עצמם מחדש כגבר או כאישה. הקבוצה השנייה "גם – כלום" (both/neither), בקבוצה זו יהיו אלו הרואים בעצמם גם גבר וגם אישה, ובעצם לא גבר ולא אישה, אלא רואים בעצמם מגדר שלישי, כזה שנמצא בין המגדר הזכרי למגדר הנקבי. סטפן ווייטל מחזק את הטענה כי מגדר ומין הם יסודות זרים לרוב הטרנסג'נדרים (Whittle 209). הטרנסג'נדר מתמודד עם השוני שלו בחיי היום יום והניסיון להשלים עם מצבו גורם לו לחפש אופציות אחרות. רבים בני קבוצה זו מחפשים את שיוכם או זהותם במין הביולוגי או באטיולוגיה, אך אלו לא מספקים תשובות, וגם אם הן סיפקו תשובות כדוגמת ניתוח לשינוי מין, נשאלת השאלה אם "תרופה" זו אכן מספקת פיתרון (201). הראייה העכשווית של מגדרים מהווה אתגר לטרנסג'נדרים וגורמת להם לחפש את קיומם מחוץ להגדרות המגדריות. במחזה של אלמוג נמצא הד לאותם חיפושים חוץ מגדריים בהם הדמויות מחפשות את שיוכן מחוץ למסגרת המגדרית. בכותרת למחזה בחר אלמוג להשתמש בצירוף המילים "בן לבין", כאשר הצירוף הזה מסמן את אותו התווך בין הגבר לאישה, בהעדרה של מילה מתאימה. דוגמא לחיפוש שיוך חוץ מגדרי נמצא בדיאלוג הבא:

י: אני לא נקבה

(שתיקה)

י: גם אם עשית אותי נקבה, אני לא נקבה

(שתיקה)

י: אלוהים

אלוהים: כן?

י: למה...למה נקבה?

אלוהים: אתה רוצה זכר, תהייה זכר.

י: אני לא רוצה זכר. (בן לבין, תמונה 15)

בשיחה שבין הדמות לאלוהים, שואלת הדמות מדוע דווקא נקבה, מבחינתו של אלוהים יכולה להפוך לזכר, אך הדמות אינה רוצה להיות זכר או נקבה. הדמות לא רואה עצמה שייכת לאחד מן המינים, והיא גם לא רוצה להשתייך לאחד מן המינים. הדמות חפצה בקיומו של מגדר אחר, אך חסרה לה המילה להגדרת המין אליו הייתה רוצה להשתייך. אותה מילה חסרה, אותה הרגשת חוסר השייכות לאחד מן המגדרים/מילים מובילה לחוסר יכולת הגדרה עצמית. במחזה של אלמוג אין דמויות שחליפו את מינן, אך קיימות דמויות המבקשות מין או מגדר אחרים, כפי שקובלת אחת הדמויות בתחילת המחזה:

למה אין לי אף חבר.

למה אני מרגיש אחר.

למה אני לא ילד ולא ילדה.

למה.

למה אני כזה.

למה אני לא אחר.

למה אין לי אף חבר. (בן לבין, תמונה 3)

הדמות חשה עצמה כנמצאת במצב הביניים שבין הגבר לאישה, היא לא ילד ולא ילדה. ראינו כי רואן מתייחסת אל אותם אנשים הנעים בין המגדרים, כלומר, אלה השייכים אל קבוצת ה"גם – כלום" כאל אנשים שהם על סף הכרת המגדר (gender liminal) (Roen, 254) אנשים החיים בין מגדרים ויוצרים, כביכול, מגדר שלישי. הטרנסג'נדר, מעצם הגדרתו, מחליף את מגדרו, אך ישנם אלו הרואים בעצם היותם טרנסג'נדרים, סוג של מגדר בפני עצמו. אותם טרנסג'נדרים שלא מעוניינים לשנות את מגדרם, או להתאים את עצמם לאחד מן המגדרים, נאלצים לחיות בין גבר לאישה. מבחינה פיזית, מה שנמצא בין הגבר לאישה, הוא ממשי ומוכר. דוגמא לכך ניתן לראות בקרוס – דרסינג ודראג קווינס, גברים המתלבשים בבגדים נשיים ובכך עוטים על עצמם שיכבה חיצונית של מגדר השונה משלהם. הללו נמצאים במצב בו הם מכילים את שני המגדרים, ובו זמנית אינם מזוהים עם מגדר גברי או נשי. הדמויות במחזה של אלמוג נעות אף הן בין המגדרים. אמנם, מבחינה פיזית הן לבושות ומתנהגות בהתאם למינן הביולוגי, אך הן לא מזהות עצמן כשייכות למין הפיסיולוגי בו הן נמצאות, כתוצאה מכך נוצר קושי בהגדרה העצמית של אותן הדמויות. קושי אשר מתבטא בשפה.

השפה, המילה, היא האמצעי בו האדם משתמש על מנת להגדיר את עצמו, הן בפני עצמו והן באינטראקציה אל מול אדם אחר. אם שני אנשים צריכים להסכים על קודים מסוימים כדי ליצור קשר ולהבין האחד את השני, השפה היא זו הנושאת בתוכה את המשמעות ולא האדם המדבר אותה כפי שייטען מור. הזהות שלנו, לדעתו, נבנית בתוך השפה. השפה היא כלי חברתי שבתוכו אנו בונים ומשמרים את זהותנו. מבנה זהותי לא יכול להינתן מחוץ לחברה, כך שמבנה הזהות תלוי בדיאלוג שלנו עם אחרים. אם השפה היא המקום שבו הזהות נבנית ונשמרת אזי שהשפה היא גם המקום בו ניתן לקרוא תגר על המשמעות ועל הזהות (More, 170). אלמוג במחזה **בן לבין** נוקט בפעולה פוליטית ויוצא כנגד השפה באמצעות הדמויות אשר מרבות להתמרמר על השפה ועל המשמעויות שטמונות בתוך המילה, כלומר, הדמויות יוצאות כנגד הקודים החברתיים הנמצאים בתוך המילים, כנגד המשמעות שהחברה נתנה למילה.

ד: אם הוא "הוא", הוא חייב להיות בן?

בן: כן

ד: למה?

בן: ככה זה. הוא זה בן והיא זה בת.

ד: וזה?

בן: מה?

ד: "זה", זה בן או בת?

בן: בן

ד: אבל אמרת "היא זה בת". סימן שאתה חושב ש"זה" זה בת.

בת: היא זו בת.

ג: לא נכון. סימן שהוא חושב ש"היא" זה בן.

בן: לא נכון.

ד: מה זה בן? (בן לבין, תמונה 7)

דמויות הבן והבת מייצגות את החברה ומשמרות את הקודים החברתיים של השפה באומרם ש"הוא" מתייחס אל זכר ו"היא" מתייחס אל נקבה. דמויות ג' וד' מנסות לקרוא תגר על הקודים המקובלים באמצעות השימוש במילה "זה" ובכך יוצרות בלבול אצל דמויות הבן והבת. ליאורה מוריאל במאמרה "Diva in the promised land" מאזכרת את החוקר מיכאל אגר (Michael Agar) אשר תבע את המושג "שפתרבות" (Languaculture). "השפה ב"שפתרבות" היא הדיון ולא רק מילים ומשפטים. התרבות היא על המשמעות שכלולה מעבר למה שהמילון והדקדוק מציעים". אגר טוען שכמו כל צורה אמנותית, ב"שפתרבות" יש עקרונות, יסודות שחייבים להימדד לפני שההופעה יכולה להתחיל. "ברגע שהבסיס בשליטה אתה יכול ליצור, לאלתר, לבקר או להלחם ככל שתמצא. רק כך היצירה שלך, האלתור, הביקורת והמלחמה תובן על ידי אלה שאתה יוצר עבורם רגע דרמטי בעולם החברתי" (Moriel, 220). כפי שאנו רואים, מציב אלמוג לפנינו את הקודים החברתיים של השפה, מצביע על המשמעויות החברתיות שבתוך השפה ומתמודד עם הקודים שלה תוך מרד. ביטויי הכעס על השפה מרובים: היא מגבילה את יכולתו של האינדיבידואל, החש עצמו כמצוי בין המינים ולא שייך לאף אחד מהם, וכך הוא מתקשה להגדיר את עצמו ואף לחיות עם עצמו. בדיאלוג המתנהל בין שתי דמויות על ההחלטה מי זכר ומי נקבה וכיצד יש לדבר או להתייחס אל אותו זכר או נקבה, או אל שניהם ביחד, מופיעות על הבמה שתי הדמויות נקבה וזכר. הן מתווכחות כיצד יש להתייחס אליהן, כאל "שתינו" או כאל "שנינו", אחר כך הדמויות מתווכחות כיצד יש להתייחס אל חפץ דומם.

איילת: יד ביד מלקקות סו...

גל: מלקקים

איילת: סוכרייה אחת

גל: אחד

איילת: אחת

גל: אחד

איילת: סוכרייה אחת

גל: איך את יכולה להחליט בשביל הסוכרייה? (בן לבין, תמונה 9)

ההחלטה לגבי מינה וזהותה של הסוכרייה לא תלויה באיילת, אלא בשפה עצמה. השפה, כמשמרת קודים חברתיים, היא זו שקובעת עבור החפץ הדומם, במקרה זה, את מינה ומגדרה, כאשר באותו אופן היא גם קובעת עבור האדם. במקרה זה הסוכרייה אינה יכולה להתמרד ולהתלונן על מינה, אך דמויות אחרות במחזה מתמרדות כנגד השפה וכנגד החברה.

אני רוצה שיראו שאני נראה ולא נראית
 אחרת זאת לא תהייה האמת
 אני רוצה שיקראו לי אתה ושיגידו הוא
 אני באמת רוצה שיראו. (בן לבין, תמונה 1)

אותה אמת, חברתית ומילולית, היא האמת של החברה, אך לא האמת של הדמות. האמת של הדמות אינה יכולה לבוא לידי ביטוי בשל מגבלות השפה, שפה המוגבלת לשני מינים, שני מגדרים בלבד. בהעדרה של שפה היכולה לשמש את המגדר השלישי נותרים הטרנסג'נדרים כאילמים ואין ביכולתם לבטא את עצמם, ובכך הם מתייחסים אל עצמם כאל שני מינים בו זמנית, וכך קובלת אחת הדמויות במהלך המחזה:

גם כשאני מרגיש שאני מרגישה
 לפעמים אני עוד מרגיש ממש אילם
 שבא לי להיעלם. (בן לבין, תמונה 9)

בן לבין מנסה אלמוג לפרק את המשמעויות המגדריות של המילה בתוך אותם קודים חברתיים ובכך מראה לקהל הצופים כי המילה, השפה שאותה אנו מדברים, טומנת בתוכה משמעויות שאולי אינן ברורות משקל בעבור רוב החברה ההטרנסקסואלית, אך הן קריטיות וקשות עבור האדם שאינו מוצא את עצמו בתוך השפה המילולית המרובה בשיוכים מגדרים, אותם שיוכים זכריים ונקביים, גבריים ונשיים, שאליהם לא שייך הטרנסג'נדר. הטרנסג'נדר, במחזה של אלמוג, שייך למה שאינו בנמצא בשפה, לא ל"הוא" ולא ל"היא", אלא למה שנמצא ביניהם. במחזה לא נעשה ניסיון למציאת פתרון רפואי לזהותו של הטרנסג'נדר, במקום זאת נמצא קריאה פוליטית, חדשה במרחב הישראלי, לגבי החלוקה המגדרית של עולמנו. קריאה זו, תוביל אולי לעולם לא מגדרי בו יוכל האדם לנוע בין לבין זהויות.

ביבליוגרפיה

רוני אלמוג, **בן לבין**. (2003). בימוי איסי ממנוב. תיאטרון "צוותא", תל אביב

Broad, K.L., (2002) "Fracturing Transgender: Intersectional Construction and Identization", *Advances in Gender Research*, Vol. 6. pp.235-265

Johnson, Katherine (2001), "Studying Transsexual Identity". *Unseen Genders*. Eds. Felicity Haynes and Tarquam Mckenna,. New York: Peter Lang Publishing.. pp.143- 155.

More, Sam, Dylan (2001), "Genders as (Native) Language". *Unseen Genders*. Eds. Felicity Haynes and Tarquam Mckenna,. New York: Peter Lang Publishing. pp.169- 180

Moriel, Liora (1998), "Diva in the promised land". *Word Englishes*. vol.17, No.2.. pp.225-236

Roen, Katrina (2001), "Eithe/Or" and "Both/Neither": Discursive Tension in Transgender Politics". *Journal of Women in Culture and Society*. vol. 27, no.2.. pp.505- 522.

----- (2001). "Transgender Theory Embodiment: the Risk of Radical Marginalisation". *Journal of Gender Studies*, vol.10, no. 3. pp. 253-262

Whittle, Stephen. (1996) "Gender fucking or fucking gender?". *Blending Genders*, Eds. Richard Ekins and Dave King. London and New York: Routledge, pp.196- 214